

A BIBLIOGRÁFIA MINT ÚJ KUTATÁSOK ÖSZTÖNZŐJE

Dr. Tarnai Andor

Borsa Gedeon előadásához személyemben olyan irodalomtörténész szól hozzá a következő negyedórában, aki egykor kilenc évig könyvtárban dolgozott, s azóta is érdeklődik a bibliográfiai kérdések iránt; olyan kutató emellett, aki szűkebb szakmáján túl szívesen foglalkozik művelődéstörténettel, ezen belül is főként az eszmék történetével. A távoli és közelebbi múlt egyformán beszél belőlem, amikor már most, korreferátumom elején teljes meggyőződéssel kijelentem, hogy egyetértek Borsa Gedeon előterjesztésével. A következőkben nem is kívánok mást tenni, mint hogy művelődéstörténeti adalékokkal egészítem ki magukban is meggyőző elgondolásait, és mellesleg néhány jótanácsot adok, ha egyáltalán szükség van ilyenre. A kiegészítő megjegyzéseket persze nem az öncélú adathalmazás céljából mondom el, hanem a javaslatok támogatására: arra szeretném ui. általuk nyomatékosan felhívni a figyelmet, hogy a bibliográfusnak a nyomtatványok formai elemzése után, ha lehetséges, tanácsos megkérdezni az egyes tudományok művelőit, akik esetleg tartalmilag ismerik a leírt könyvek egy részét, vagyis hogy az anyag nyomdába adása előtt kívánatos egy szakmai lektorálás, amely a címleírások (főleg az idegen nyelvűek) ellenőrzésétől a szerzők nevének megállapításáig s a különböző címek alatt megjelent művek azonosításáig terjedhet. A szóba kerülő két propozíció korántsem új: a szakirodalmat a bibliográfus általában nagyon jól ismeri és hasznosítja; a javaslatok egyedül azt foglalják magukban, hogy lehetőség szerint a még megíratlan tudásanyagot is fordítsa hasznára.

A XVII. századi magyarországi nyomtatványok feldolgozásának itt ismertetett módszeréről csak a legnagyobb helyesléssel lehet nyilatkozni. Azt hiszem, nem kell prófétának lenni a várható, helyenként igen meglepő eredmények megjövedüléséhez, amelyek lényeges pontokon módosíthatják a tudomány mai álláspontját. A vállalkozás sikerének legfőbb biztosítéka a Régi Magyar Nyomtatványok első, XVI. századi kötete, amelyet nagy elismeréssel fogadtak a recenzensek és az egész szakmai közvélemény. Javasolataim nem is erre, hanem az 1700–1800 közötti nyomtatványok tervezett feldolgozására vonatkoznak.

Az elhangzott tervezetből első hallásra meg lehet ítélni, hogy a XVIII. század teljes könyvanyagát magában foglaló bibliográfiának elkészítése az utóbbi évtizedek legnagyobb és legjelentősebb könyvtörténeti vállalkozása. A feldolgozás tudományos fontosságát más oldalról azzal tudom leginkább kiemelni, ha elmondom, hogy irodalomtörténész körökben kialakulóban van egy felfogás, amelynek képviselői – valószínűleg nem egészen indokolatlanul – a XVIII. századot a maga egészében a felvilágosodás jegyében állónak gondolják. A még bizonyításra váró nézet képviselői megkülönböztetnek egy 1690 tájtól 1730–40-ig terjedő korai felvilágosodást, egy újabb szakaszt Bessenyei György fellépéséig, s egy további a jakobinus-mozgalom bukásáig.

A két utóbbi periódus teljesen elfogadott, az 1772-es évszám hagyományos az irodalomtörténeti rendszerezésekben. A felvilágosodás első nyomainak kimutatása, lassú tér-

foglalásának ábrázolása, s ezáltal egy korai felvilágosodás megalapozása az, ami még várat magára; egyéb okok mellett azért is, mert a Rákóczi-szabadságharc bukásától a Bessenyei fellépéséig terjedő hat évtized még bibliográfiailag sem áttekinthető. Részben ugyancsak az anyag feltáratlanságával függ össze, hogy az 1772 előtti és utáni szakaszok kapcsolatát nem dolgoztuk ki elég körültekintően, sőt nem titok, hogy helyenként meglehetősen hézagos a Bessenyei fellépését követő évek ismerete is. Nem nagyon tudjuk például, hogy a felvilágosodás korábbi periódusainak irányzatai hogyan, milyen mértékben éltek tovább, és egyelőre nem sikerült szóra bírunk az 1772 után is javában élő hazai irodalmat sem, amelyek eszméi és formái feltehetőleg legalábbis kölcsönhatásban álltak a nagy erővel meginduló magyar nyelvű irodalommal, ha ugyan bizonyos esetekben nem egyenesen inspirálták azt.

A még ismeretlen nyomtatványok óriási számát értékesen bizonyítja a Komjáthy Miklósné szerkesztésében 1971-ben megjelent kitűnő kötet, amelybe az 1771–1800 közötti évekből 7660 korábban ismeretlen mű címét sikerült gondos gyűjtőmunkával összeállítani. Az újonnan feltárt anyag értéke néhány példán mérhető le. A legtájékozottabb Bessenyei-kutatók sem tudták, hogy a pesti piaristáknál 1784-ben egy filozófiai vizsga alkalmával Bessenyei *Holmiját* osztogatták liber gradualisként. Bármily hihetetlen is talán első hallásra, ez történt, s az új tény ismeretében egészen nyilvánvaló, honnan eredeztethető – az Orczy-ház befolyása mellett – a piaristáknál tanuló fiatal Batsányi Bessenyei iránti tisztelete, s miért emelhetett át első irodalmi művébe változtatás nélkül egész mondatokat a *Holmiból*. (Szauder József: *Bessenyei és a fiatal Batsányi, Az este és az álom* c. kötetben, Bp. 1970, 123–35; a *Holmi Positiones ex institutionibus philosophicis* cím alatt, Pestini 1784.)

A Petrik új, V. kötetének eszmetörténetbe vágó műveit felsorolni is nehéz lenne, annyi pl. a felvilágosodást védő és támadó, a politikai és a vallásos gondolkodás átalakulását sejtető címek száma. Az első csoportba tartozó könyvek feldolgozása valószínűleg nagymértékben mélyítené el az eszmeáramlat hazai útjának ismeretét; a felvilágosodás ellen írott művek átolvasása különösen azért lenne tanulságos, mert a támadó a megtámadotról árul el adatokat, s mert az ilyen irányú kutatás hosszú évtizedek óta szünetel. A vallásos világgép XVIII. századi teljes átalakulásához, a laicizálódás előrehaladásához a katolikus teológusok egymás ellen folytatott vitái nyújthatnának újabb adalékokat. Különösen fontosnak tartom, hogy a Rákóczi-szabadságharc bukása és a jozefinizmus közötti időszakból néhány anti-janzenista nyomtatvány címe bukkant elő. E művek lehetővé teszik, hogy azokban az évtizedekben is foglalkozzunk a nevezetes francia áramlat hazai történetével, amelyekben Zolnai Béla – források hiányában – még nem tudott kutatásokat folytatni.

Az eredményes munkához elengedhetetlen feltétel persze a jó latin és német tudás, mert a XVIII. századi nyomtatványok túlnyomórészt nem magyar nyelvűek. A nyelvismertet óvja meg a rövidítésre törekvő leírót, hogy grammatikailag elrontsa a címeket, vagy olyan részeket is kipontozzon, amelyekre szükség lenne. (A liber gradualisoknál pl. a vizsga helye, tárgya, a tanár és a hallgató rendi hovatartozása.) A százalékban kifejezve nagyon kevés, de abszolút számokban mégiscsak számottevő mennyiségű hiba láttán ajánlom most a nyilvánosság előtt, hogy leghelyesebb lenne a teljes címlapot leírni, és egy-két valóban hozzértő, gyakorlati bibliográfusra bízni a rövidítés nem mindig egyszerű munkáját, rájuk hagyva egyszersmind az idegen rövidítések feloldását is.

Nehezebb feladat a különböző címek alatt és nyelveken megjelenő művek azonosítása s a szerzők megállapítása. A művek tartalmi ismerete és memória egyformán megkíván-

tatik pl. annak felismeréséhez, hogy az „Angliai országban levő salernitana scholának” egészségi szabályai c. magyar nyomtatvány a latin *Schola Salernitana* c. latin mű fordítása, mely Petriknál (V. 528) Joannes de Mediolano neve alatt található, vagy hogy a *Fasciculus myrrhae* c. irat nem lehet egyszer Scheffcsik Marcelluszé, másszor Szent-Györgyi Raymundusé, mert ilyen című művet már 1701-ben Bécsben publikált Babczánsky Ferenc (RMK III, 4284), megjelent 1718-ban és 1748-ban, s ugyanezt fordította magyarra Tóth Fábrián *Egy kötés mirha* címmel (Sopron 1757): egészen bizonyos, hogy a művet egyik hazai szerző sem írta, de ugyanilyen bizonyos, hogy külföldi írótól származik; feltehetően egy franciskánustól, ha minden itthon kiadója és egyetlen magyar fordítója ferencrendi volt.

Azt hiszem, a XVIII. századi bibliográfia már eddig is számottevő, de a jövőben még inkább hasznosítható eredményeit eléggé kiemeltem ahhoz, hogy az említett néhány hiányosság senki előtt nem rontja le a Petrik V. kötetének kimagasló értékét. Az itt-ott, nagyon szórványosan előforduló hibák megemlékezésével egyedül arra akartam felhívni a figyelmet, hogy egy ekkora méretű vállalkozáshoz nem lenne szükségtelen a XVIII. századi művelődés kutatóit segítségül hívni, akik a nyomtatványok egy részét tartalmilag ismerik. Én magam, mint irodalomtörténész, a legnagyobb készséggel állnék a szerkesztőség rendelkezésére, s azt hiszem, más szakmák művelői sem tagadnák meg az együttműködést.